

Skriv til VG, Debatt-redaksjonen, Postboks 1185 Sentrum, 0107 Oslo.

Faks 22 00 06 66 E-post-adresse: debatt@vg.no Redaktør: ERLING BØ

■ ■ Norges holdning til jødene etter krigen følges nøye i andre land. Sjefredaktøren i den svenske storavisen Dagens Nyheter

Debatt

tar i dag et kraftig oppgjør med Norge i en kronikk. Med tillatelse fra Arne Ruth gjengir vi en litt forkortet utgave av kronikken.

Norges skyld

Har staten et ansvar i ettertid, når embetsmenn deltar i plyndring og forberedelser til mord? I Norge settes nå dette spørsmålet på spissen, 52 år etter frigjøringen.

Arne Ruth

Norske jøder som overlevde utryddelsen, kom tilbake til hus og leiligheter der andre bodde. Deres bankkonti var tomte, livsforsikringer oppsagt, og personlige endeler spredt.

Håndteringen hadde skjedd av et embetsverk med navnet «Likvidasjonskontoret», som etter frigjøringen ble omdannet til «Tilbakeføringskontoret»: ofrene kunne søke om erstatning. Utgangspunktet var meget klart: Det handlet om gester, ikke om juridisk godtgjørelse. Etter krigen fraskrev den norske stat g ethvert formelt ansvar for det som ndte med jøder under okkupasjonen. Holdningen spilte en bærende nasjonal myte. Sammenlignet med andre tyskokkuperte land i Vest-Europa var den norske motstandsbevegelsen tøffere, mer målbevisst og bredere forankret. Den norske eksilregjering kunne etter krigen henvisse til motstandskampen som bærer av politisk kontinuitet.

Okkupasjonspartiet Nasjonal Samling hadde intet med Norge å gjøre. Navnet Quisling ble synonymt med landsforræder. Men glansen fra motstandsbevegelsen skygget for en annen side av den norske egenarten: Optakten til mordet på 762 norske jøder og utdrivingen av de øvrige 1300 var bare indirekte et tysk anliggende.

Jødernes eiendom ble beslaglagt av norske embetsmenn. De ble anholdt og sendt til Auschwitz av vanlige norske politimenn. I intet annet okkupert vesteuropeisk land lå forberedelsesansvaret for utryddelsen så entydig hos nasjonale myndigheter. Bare en mindre del av dem som deltok i denne håndteringen, ble stilt til rette for det etter krigen. Det avgjørende kriteriet var da medlemskapet i Nasjonal Samling.

To dokumenter fra krigsårene belyser spørsmålet.

Krevde betaling av tyskerne

Det første angir utgangspunktet for plyndringen. En tjenestemann på Likvidasjonskontoret krever for den norske stats regning okkupasjonsmakten for etterbetaling av jødisk eiendom som tyske inntakshavere hadde beslaglagt på egen hånd. Utgangspunktet er det samme for Norge og Det tredje rike: Jøder skal bort. Men det er den norske stat som har rett til jødernes eiendeler.

Resultat: Likvidasjonsstyret for jødisk eiendom forvaltet etter cirka ett år all eiendom som tilhørte jøder bosatt i Norge. Hver familie ble betraktet som et konkursbo hvis eiendeler ble solgt på markedet. Unntaket var gull, smykker og klokker som den tyske okkupasjonsmakt tok hånd om for å betale omkostningen ved deportasjonen av jøder. Hoveddelen av beslaget fant sted høsten 1942, like etter at loven om inndragning hadde trådt i kraft. Jødisk eiendom ble solgt på særskilte auksjoner og loppemarkeder. Varenes opphav ble annonsert.

Lagrene fra jødernes butikker ble solgt eller overført til butikkinnehavere som stod Quislings regni nær. I Oslo forsvant på dette viset 25 herreekviperinger. Myndighetene bestyrte skyld, skatter, avgifter og lønninger, i enkelte tilfeller lenge etter at jødernes formuer var beslaglagt.

Likvidasjonsstyrets omkostninger ble dekket av de beslaglagte midler. Da Norge ble befri, fantes drøyt åtte milli-

oner norske kroner tilbake på en særskilt konto - i dagens pengeverdi: cirka 110 millioner. Kontoret hadde på det meste 25 tjenestemenn. Bare en del av dem var tilsluttet Nasjonal Samling. Etter krigen ble NS-medlemmene stilt for retten. Advokater behøvdes fortløpende for forvaltningsoppgaver. De gikk derfor i stor utstrækning fri.

Planka mord

Det andre dokumentet gjelder forberedelse til mord. En høyere politimann i Oslo redegjør for aksjonen den 24. november 1942 da jøder ble massearrestert i en lynaksjon. Han beskriver, uten ideologiske bitoner, hvordan han og hans kolleger gjorde jobben. Hans hovedinnvending var at det tyske sikkerhetspolitiet plutselig hadde unntatt jøder som var gift med ikke-jøder fra arrestasjon. Det voldte store praktiske problemer...

Polititjenestemannen vedla en liste over de personer som ved dette tilfelle ble evakuert fra Norge - totalt 527 personer.

Resultat: fartøyet «Donau» gikk senere samme dag, den 27. november 1942, mot Stettin med de arresterte jødene om bord. Kvinner og flertallet av menn ble umiddelbart myrdet i Auschwitz. De følgende måneder ble ytterligere 242 jøder deportert fra Norge. Alt i alt overlevde 30 norske jøder utryddelsen. Drøyt 1300 lyktes i å flykte over grensen til Sverige.

I det norske politiet var ved krigens slutt nesten halvparten medlemmer i NS. De øvrige gikk fri.

De norske jødernes skjebne havnet i mørket. I etterkrigsperioden var den politiske kampen mot Tyskland og Hitlers håndlinger Quisling det atoverskyggende spørsmål. Men jødene ble ikke regnet til motstandsbevegelsen. De fremsto i ettertid som et antall individer som ofre blant mange i et land der ti tusen hadde gått sitt liv. Det spesielle i deres skjebne forsvant ut av det historiske bilde.

Rangordningen

Rangordningen i forhold til motstandsbevegelsen var svært tydelig. Ved krigens slutt førte Røde Kors' hvite busser nordmenn hjem fra de tyske konsentrasjonsleirer. Politiske fanger dro først. Overlevende norske jøder ble tvunget til å bli tilbake og fikk smått om senn ta seg hjem på egen hånd.

Norske flyktninger i Sverige fikk etter frigjøringen statsbidrag for å reise hjem. Unntaket var såkalte statsløse jøder, oftest flyktninger fra Tyskland som var kommet til Norge for okkupasjonen og hadde lyktes i å flykte enda en gang. De havnet lengst nede på skalaen over forfulgte.

Da statsminister Nygaardsvold fikk spørsmål om hvorfor de ble særbehandlet, ga han et tvetydig svar: «Vi vil ikke hindre dem i å reise inn i landet, men vi har ikke ønsket å bruke penger på å fore disse menneskene hjem.»

I 1947 ble to medlemmer av motstandsbevegelsen frikjent for rov mord på et jødisk par som hadde forsett å

MUNDRETTALLET: Berit Reisel og Bjarte Bruland utgjør mindretallet i innstillingen fra Skarpnes-utvalget. Jødene var ofre for massedrap, og må derfor behandles annerledes enn antitte nordmenn som fikk formuene konfiskert under krigen, mener de to. Foto: NILS BJÅLAND

flykte til Sverige. Bevisene var sterke, men etterkrigsstemningen påvirket dommen.

I går, 16. juni, skulle Skarpnes-utvalget ha fremlagt sin rapport. Men hemmeligstempelet består en uke til. Mandag reiste Erik Solheim (SV) et spørsmål om årsaken i Stortinget. Han avslørte at kommisjonen var delt i en majoritet og en minoritet. Majoritetsinnstillingen kalte han «revisormessig» og uten følelse for historien.

Jeg har lest den hemmelige rapporten. Den kan deles i to.

De statlig oppnevnte medlemmer av utvalget - en historiker, en jurist og to tjenestemenn, ledet av en fylkesmann - har definert oppdraget som mengdebehandling. Hva utgjorde de saldoførte verdier av beslaglagt jødisk eiendom under krigen? Hvor mye av summen gjensto ved frigjøringen? Hvor mye av dette fikk jødene tilbake? Man havner på en sum på 110 millioner kroner i dagens pengeverdi. Som et mål på forskjellen mellom det faktiske tap og det ofrene fikk tilbake etter krigen.

Men flertallet, bortsett fra lederen, tar ikke stilling til om hvordan dagens norske jøder skal få erstatning. Man godkjenner i praksis det utgangspunkt som man styrte handlingene med etter krigen: «Enhver borger har rettslig plikt til selv å bære de byrder krigen medførte for ham.»

To utvalgsmedlemmer, historikeren Bjarte Bruland og psykologen Berit Reisel, begge oppnevnt av det mosaiske trossamfunn, har skrevet en egen og betydelig mer omfattende utredning. De kommer frem til et fem ganger så stort beløp som majoriteten.

Bruland og Reisel aksepterer ikke krigsårenes konkurssattsettelser som de virkelige verdier. Men fremfor alt peker de på sammenhengen mellom liv og ei-

endom. De norske myndighetene iverksatte på egen hånd utryddelsens første skritt: Jødene ble berøvet alle borgerlige rettigheter, inklusive retten til eiendom. Og de noytrale tjenestemenn forberedte det siste skrittet, massemordet, gjennom arrestasjon og deportasjon til Tyskland.

Bruland og Reisel fastslår at bestagene ikke bare gjaldt individer. Myndighetene la en kultur øde. Ingen instans i Norge har ennå erkjent at den norsk-jødiske kulturen ble jevnet med jorden og at det har tatt meget lang tid å gjenoppbygge den. Å gi kompensasjon for det som hendte under krigen, handler i grunnen om én erkjennelse: Majoriteten medgir til slutt at en minoritet i dets midte var nær ved å bli utryddet.

Skammens paragraf

Den norske forfatningen fra 1814 gjelder ennå i alle henseende utenom ett. Dens paragraf 2 lod fra begynnelsen: Jøder er utestengt fra riket.

Bestemmelsen gjaldt til 1851, da dikteren Henrik Wergeland lyktes i å fjerne den. Den ble gjeninnført av Vidkun Quisling. Det var gjennom å støtte seg til Norges viktigste nasjonalsymbol, den forfatning som feires hver 17. mai, som gjorde at Quisling kunne fremstille jødeutryddelsen som et norsk prosjekt, gjennomført på egen hånd, med tyskerne på avstand.

Norges regjering kan endelig få bort gjenlyden av Grunnlovens paragraf 2 ved å la utvalgsflertallet innstilling falle for det offisielt blir fremlagt. Utvalgets minoritet tar et oppgjør med norske helteminer. Et land som har gjort menneskerettigheter rundt om i verden til sitt hovedmål, bør et øyeblikk vende blikket innover mot seg selv og søke et bestagende øyeblikk.

Artikkelforfatteren, Arne Ruth, er sjefredaktør i den svenske avisen Dagens Nyheter.